

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE

DOMENIUL ISTORIE

TIMIȘOARA ARPADIANĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

Coordonator științific,
dr. habil. Adrian Ion MAGINA

Doctorand,
Sorin FORȚIU

Timișoara

2024

Cuvinte cheie: *castrum*/castru, cetate, *comitatus*/comitat, *comes*/comite, Temes/Timiș, Timiș(oara)/ Temesvár, Timișoara, perioada arpadiană (1000–1300), *Dibiskos*, *T(a)nīs-bar*, *Gyletus*.

Statistici: teza are 682 pagini (100 pg. fiind alocate pentru cele 1129 de titluri bibliografice individuale) și este împărțită în 8 capitole, 46 subcapitole, 21 anexe (182 pg.), 75 de paragrafe și 4 subparagrafe și are în total 3403 note (905 note în anexe).

CUPRINS

I. SCURTE EXPLICAȚII ȘI CLARIFICĂRI	11
I.1. Despre începuturi	11
I.2. Titlul	12
I.2.1. Castru	12
I.2.2. Timiș(oara)	12
I.2.3. arpadian ... (1001-1301)	13
I.3. Citarea	14
I.4. Metodologie	14
I.4.1. <i>Analiza istorică pe text</i> , o inovație metodologică	15
I.5. Și altele	16
II. CORECȚII LA CRONOLOGIA BANATULUI	17
III. INFORMAȚII ISTORICE	32
III.1. ~948–952: <i>Tourkia</i>	32
III.2. 1020: <i>Dibisiskos</i>	46
III.2.1. Context istoric	46
III.2.2. Datarea	47
III.2.3. Veridicitatea	48
III.2.4. Manuscritele	52
III.2.5. Greșelile lui Gyóni (1946/'47)	60
III.2.6. Despre <i>Historia Turcorum</i> (~1519 -sic! post 1573 – ante 1625)	66
III.2.7. <i>Dibiskos</i> (sic! <i>Dibisiskos</i>)	70
III.2.8. Unde se află <i>Dibisiskos</i> ?	73
III.2.9. O istoriografie vinovat de credulă	77
III.3. 1091: Bătălia de pe Pogăniș	81
III.4. 1096: Coloman <i>circa/in Temes</i>	84
III.5. 1128: Bătălia sângeroasă de pe râul Caraș	87
III.5.1. Comentarii	89

III.6. 1151-'52: muntele <i>Temises</i>	90
III.7. 1154: " <i>T(a)n̄sbar</i> "?	93
III.7.1. al-Idrisi	93
III.7.2. <i>Cartea lui Roger</i>	94
III.7.3. <i>Stemma codicum</i>	97
III.7.4. Apariții editoriale	99
III.7.5. Surse de informare	100
III.7.5.1. <i>Solie arpadiană la curtea siciliană</i>	101
III.7.6. Unități de măsură	103
III.7.7. Textul	104
III.7.8. Comentarii	105
III.7.9. " <i>T(a)n̄sbar</i> "	120
III.7.9.1. <i>Istoriografia lecturii</i>	120
III.7.9.2. <i>Istoriografie locală</i>	123
III.7.9.3. <i>Ipoteza Miller/Lewicki</i>	125
III.7.10. <i>Concluzii</i>	129
III.8. O nouă ipoteză: comitatul și castrul Timiș(oara) în 1091	131
III.8.1. Opinii din istoriografia maghiară	131
III.8.2. Istoriografia bănățeană de limbă română	134
III.8.3. O variantă mai plauzibilă	135
IV. DIPLOMATARIA	137
IV.1. 1177: <i>Demesiensis / Dymisiensis castr</i>	138
IV.1.1. Istoriografia care nu contează	138
IV.1.2. Istoriografia care contează	143
IV.1.3. Considerații	145
IV.1.4. Tălmăcirea	177
IV.1.5. Reconstituire	178
IV.1.6. Concluzie	181
IV.2. <i>ante 1181: Pancracius comes Temissiensis</i>	182
IV.2.1. Comentarii	182
IV.2.2. Textul și traducerea	186
IV.3. 1203: <i>Poth Thymisiensi Comite</i>	188
IV.3.1. Comentarii	189
IV.3.2. <i>Barones regni</i>	195
IV.4. 1211: <i>parrochia Tymisiensi</i>	199
IV.4.1. Comentarii	200
IV.4.2. Textul	201

IV.5. ~1211–'12: <i>castro Temesiensi</i>	203
IV.5.1. Cronologie selectivă	204
IV.5.2. Dania regală din anul 1212 (sic! 7.05.1211–28.05.1212)	205
IV.5.3. Comentarii	206
IV.5.4. Concluzie	226
IV.5.5. Cum circulă informația în istoriografia română?	227
IV.5.6. Addendum	231
IV.6. 1213: <i>Zah comitis de Tumus</i>	242
IV.6.1. Comentarii	242
IV.6.2. Textul și traducerea	250
IV.7. 1214: <i>Hetze [comitem] Thumusiensem?</i>	252
IV.7.1. <i>Stemma codicum</i>	252
IV.7.2. Doar un fals iscusit?	253
IV.7.3. O critică diplomatică incipientă	257
IV.7.3.1. <i>Comentarii</i>	258
IV.7.4. <i>Hetze</i> ori <i>Heere</i> sau <i>Helze</i> ?	259
IV.8. 1221: <i>Petro [comite] Timisiensi</i>	261
IV.7.1. Comentarii	261
IV.9. 1230: <i>comitatu Temus</i>	268
IV.9.1. Comentarii	269
IV.10. 1233: <i>Gyletus C[omes]. Temes[iensis].?</i>	272
IV.10.1. Istoriografie	272
IV.10.2. <i>Quis est Gyletus?</i>	283
IV.10.3. <i>Gulielmus</i>	289
IV.10.4. Comentarii	292
IV.10.5. O critică diplomatică	292
IV.10.6. Concluzii	295
IV.11. 1235: <i>Mathaeo magistro dapiferorum nostrorum et comite Tymisiensi</i>	296
IV.11.1. Comentarii	299
IV.11.2. Cine este Matei?	300
IV.11.3. Când a fost înființat banatul de Severin?	302
IV.11.4. Textul și traducerea	304
IV.12. 29.01.1238: <i>Matheo dapiferorum magister et comite Timisiensi</i>	311
IV.12.1. Comentarii	315
IV.13. 17 și 21.03.1240: <i>Dionisio magistro agasonum et comite Timisiensi</i>	320
IV.13.1. Istoriografia publicarisirii	320

IV.13.2. Comentarii	329
IV.14. 9.02./14.04.1247/1247: [comitatu] T(h)ymis(s)iensi / Themes?	332
IV.15. 1249: Petri comitis Tymisiensis?	336
IV.15.1. Comentarii	336
IV.15.2. A fost Petru comite de Timiș în anul 1249? Nu!	338
IV.16. 17.12.1256: [comitatu] Tȳmisiēn[sī]?	340
IV.17. 1266: Castri de Tȳmes / Comitatu Tymisiensi	346
IV.17.1. Comentarii	348
IV.17.2. Despre legătura dintre Parabuch cumantul și casa regală	352
IV.18. 1266: cas[tru]m de themes	355
IV.18.1. Comentarii	355
IV.19. 1274: comitatu Themesyēn[sī]	357
IV.19.1. Comentarii	360
IV.20. 8.05.1278: Tumuswar	361
IV.21.1. Comentarii	361
IV.21. 10.08.1279: flumen Thimucz / T(h)ymus / Themes?	368
IV.21.1. Comentarii	369
IV.22. 26.11.1284: [comitatu] T(h)ymis(s)iensi?	373
IV.23. 26.04.1285: [comitatu] Thimis(s)iensi / Themessiensi?	379
IV.23.1. Comentarii	382
V. CONCLUZII	385
V.1. Documentele medievale false și valoarea lor informațională	392
V.2. Comes Temesiensis / temesi (fő)ispán / comite de Timiș	394
V.3. Varia	395
V.4. Epilog	396
VI. ANEXE	398
I. Aurel ȚINTĂ (1969)	398
II. <i>post</i> .01.1154?	403
III. Tadeusz LEWICKI (1954)	405
IV. Munții <i>Gebel Banuat</i> (sic!)	409
V. Alte două oiconime idrisiene	411
VI. <i>Atestare directă</i> versus <i>atestare indirectă</i>	414
VII. Când greșeala este acoperită de adevăr (ori invers!) ...	419
VIII. Derapaje istoriografice	421
IX. Erdős (l.m.) / Păduros (l.r.)	423
X. Kereki (l.m.) / Rotundos (l.r.)	426
XI. O sintagmă inexistentă: <i>Castrum regium Themes</i> (1212)	430

XII. <i>Fratres și nepos</i>	432
XIII. Atestarea documentară a localității Sacoșu Turcesc (13.05.1415)	436
XIV. <i>Dibiskos</i> în istoriografia română	444
XV. Distanțe buclucașe	514
XVI. <i>Tövis</i> (l.m.), <i>Spini</i> (l.r.), <i>Teiuș</i>	517
XVII. Vidin, o episcopie care nu a existat (~1020)?!	526
XVIII. <i>Tosani/Rosani</i> (sic! <i>Tosan/Rosan</i>)	541
XIX. A fost Morisena capitala Moraviei (sec. IX)? NU!	544
XX. <i>Contribuții la problema continuității : Castrul</i> (sic!) <i>Timiș</i> de I. D. Suciu (1976) (<i>analiză istorică pe text</i>)	554
XXI. Secolul al XIV-lea	571
XXI.1. 1307?	571
XXI.2. 1315: atestarea documentară a satului (<i>villa</i>) Timișoara	572
XXI.3. 19.05.1341: atestarea documentară a primilor oaspeți (<i>hospites</i>) din Timișoara	575
XXI.4. 1342: atestarea documentară a orașenilor (<i>cives</i>) în Timișoara	576
XXI.5. 7.12.1346: atestare documentară a orașului Timișoara	577
XXI.5.1. <i>Comentarii</i>	577
VII. BIBLIOGRAFIE	581
VIII. ABREVIERI	681

Lucrarea de față, intitulată *Timișoara arpadiană*, adică Timișoara, mai bine zis castrul Timiș, între sec. XI și XIV (adică între anii 1001, când apare primul rege arpadian și 1301, când moare ultimul rege din această dinastie la mijlocul lunii ianuarie), își propune să identifice exact *ce și cât de mult* știm, *ori nu*, despre castrul Timiș(oara) din punct de vedere al informației istorice.

Capitolul I denumit *Scurte explicații și clarificări* prezintă modalitatea prin care acest subiect a devenit temă de cercetare (I.1), explică titlul (I.2) și de ce este *castru* (I.2.1) un termen potrivit pentru a denumi cetatea Timiș(oara) în epoca medievală, ce să înțelegem prin acest oiconim (I.2.2) și ce perioadă de timp să percepem prin adjectivul *arpadian* (I.2.3). De asemenea, tot aici se clarifică modalitatea de citare (I.3), metodologia de cercetare folosită (I.4) și inovația metodologică introdusă cu această ocazie (I.4.1). În final, se oferă explicații pentru anumite probleme punctuale (I.5).

Capitolul II conține corecții istoriografice la informațiile oferite de către *Cronologia Banatului*¹ și cea a județului Timiș² pentru perioada arpadiană (1001–1301).

Capitolul III denumit *Informații istorice* cuprinde acele informații care au fost, în general, eludate ori minimalizate sau deficitare înțelese în istoriografia bănățeană/română; cum descrie împăratul Kōnstantinos al VII-lea Porphyrogennētos al Bizanțului, la mijlocul sec. X, granița sudică a teritoriului ocupat de către *tourkoi* și ce să înțelegem prin acest etnonim (III.1), menționarea unei pseudo-episcopii *Dibiskos* în jurul anului 1020 (III.2), bătălia de pe râul Pogăniș (1091) între regele Ladislau I și cumani (III.3), în urma căruia probabil apare comitatul Timiș și este ridicat castrul omonim (III.8), prezența regelui Coloman (1096) în regiune (III.4), bătălia sângeroasă de pe râul Caraș din anul 1128 (III.5), bătăliile dintre bizantini și unguri din perioada 1151–'52 (III.6), menționarea oiconimului *T(a)nt̄sbar* de către învățatul arab al-Idrisi în anul 1154 (III.7). Aceste informații au permis formularea unei noi ipoteze privitoare la condițiile apariției comitatului Timiș și a castrului omonim în anul 1091 (III.8).

Capitolul IV intitulat *Diplomataria* cuprinde analiza exhaustivă a celor 27 de acte pertinente perioadei arpadiene, care menționează oiconimul/choronimul/hidronimul Temes/Timiș. Fiecare document a fost regestat, iar 4 acte (din cele 17 genuine) au fost tălmăcite și în limba română pentru prima dată. În general, am identificat personajele menționate de lista demnitarilor laici din eschatocolul actelor discutate și am oferit detalii despre *cursus honorum* al fiecăruia care a ocupat demnitatea de *comitatus Temesiensis* și a purtat titlul de comite de Timiș. De asemenea, am oferit și contextul istoric în care acesta apare. Au fost oferite toate detaliile trebuincioase privitor la supraviețuirea fiecărui izvod și publicarea sa științifică. Atunci când a fost cazul (Poth, Sebus,

¹ Ioan HAȚEGAN, Ligia BOLDEA, Dumitru ȚEICU, *Cronologia Banatului*, Vol. II. Partea 1: *Banatul între 934–1552*, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu” (sic!), Biblioteca Banatica, Seria Historica, Numerus IV, Ed. Banatul și Artpress, Timișoara, 2006, 398 pg., ISBN 973-7836-56-1, 973-9712 1-0-3, 973-7837-72-3.

² Vasile DUDAȘ (coord.), Ioan HAȚEGAN, Sorin BERGHIAN, Constantin C. GOMBOȘ, Mariana CERNICOVA [et alii], *Din cronologia județului Timiș*, Ediția a 2-a, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2006, 362 pg., ISBN 973-638-265-6, 978-97 3-638-265-9

Hetze) am oferit explicații cu privire la prenumele protagoniștilor. Analiza mea s-a referit chiar și la modalitatea de traducere în limba română a anumitor cuvinte din latina medievală. Am demonstrat că, indubitabil, castrul medieval Timiș(oara) este atestat documentar în anul 1177 și astfel au fost redați 35/89 de ani de istorie documentată municipiului Timișoara (IV.1). A fost corectată datarea apariției primului comite de Timiș atestat documentar, precum și a menționării comitatului omonim (IV.2). Am discutat forma numelui celui de-al doilea comite de Timiș amintit (1203) de actele care au supraviețuit timpului (IV.3.1.3) și s-a clarificat modalitatea apariției termenului de *baron* în regatul arpadian în anul 1205 (IV.3.2). Este prezentat documentul care ne relevă echivalența dintre *parochia* și *comitatus* și acesta este introdus în istoriografia de limbă română (IV.4). În subcapitolul următor se analizează detaliat argumentele lui Aurel ȚINTĂ, pe baza cărora acesta a considerat că în anul 1212 nu este menționat castrul Timiș (IV.5). Se oferă o cronologie selectivă a epocii (IV.5.1), iar fiecare element al daniei regale care se referă la *moșia Gad, cam de patru pluguri scoase de sub atâr-narea castrului Timiș* este clarificat (IV.5.3). Am analizat modalitatea în care circulă informația în istoriografia română (IV.5.5) și s-a oferit o *analiză istorică pe text* asupra articolului lui A. Țintă (IV.5.6) și am concluzionat că elementele referitoare la castrul Timiș din dania regală din 1212 au fost infirmate fără argumente. Anul următor, Zah, comitele de Timiș, este martor la o zălogire (IV.6), alături de alți mărturisitori, care sunt identificați individual. Actul este tradus în limba română (IV.6.2). Documentul constitutiv al mănăstirii premonstratense din Leles îl menționează pe Hetze drept comite de Timiș. Se oferă modalitatea de supraviețuire a actului (IV.7.1) și pentru că acesta este controversat se menționează argumentele celor care-l consideră un fals, precum și contraargumentele oponenților acestei opinii (IV.7.2). Am realizat o critică diplomatică incipientă, dar fără a obține un rezultat edificator (IV.7.3). În final, am discutat forma antroponimului și mi-am argumentat opțiunea de-a considera documentul un fals și de a nu-l accepta pe Hetze drept ocupant al demnității de *comitatus* în Timiș în anul 1214 (IV.7.4). Petru, fratele lui Marcel, fiul lui Alexandru *de genere* Tétény, a purtat titlul de comite de Timiș în anul 1221 (IV.8). În anul 1230 sunt menționate și moșii din comitatul Timiș, care au fost preluate de către regalitate de la cei cărora le fuseseră dăruite (IV.9). Dintre acestea, *Zanad*, fostă pertinentă a castrului Timiș, este întâia dată identificată și în teren (IV.9.1). Am dedicat un studiu consistent prin care am arătat că *Gyletus/Kalojan*, vărul dulce al regelui Bela al IV-lea și fiul împăratului bizantin Isaac II Angelos, nu a fost comite de Timiș, pentru că lista demnităților ecleziastice și laice (*series dignitatum*), care îl menționează, este doar un fals realizat în sec. XVII în anturajul lui Paul, prinț Esterházy de Galántha (IV.10). Am oferit traducerea în limba română a documentului care-l menționează pe Matei, *de genere* Csák, drept magistru stolnic și comite de Timiș, pentru că acesta este fundamental pentru a înțelege când a apărut Banatul de Severin (IV.11.3). Peste trei ani îl găsim pe același Matei ocupând aceeași demnitate de *comitatus* și magistratura de stolnic într-o danie regală în favoarea Ordinului cavalerilor spitalului Sfântul Ioan din Ierusalim (IV.12). Am oferit tălmăcirea acelei părți din actul regal, care se referă la regiunea bănățeană, deoarece avem menționate, în premieră, un pod peste *cele două Timișuri*, precum și navele de pe acest râu, alături de diferitele stări sociale aparținătoare de castrul Timiș, care locuiau în diferite

sate (pe diferite moșii), care depindeau de comitatul de castru Timiș. În anul 1240, Dionisie, fiul lui Dionisie, *de genere* Tūrje, zis Năsosul, ocupă magistratura de comis regal și poartă titlul de comite de Timiș, ultimul de care avem știință în sec. XIII, în două danii regale în favoarea ordinului cistercian (IV.13). Am refăcut odiseea publicării celor două acte din 1491 și până în 2018 (IV.13.1) și am încercat să ofer o explicație pentru dispariția comiților de Timiș din actele regale, alta decât cea a dispariției documentelor datorită distrugerii lor în urma atacurilor otomane și în perioada eialetului Timișoara (IV.13.2). Am arătat că trei documente din anul 1247, care menționează moșii din comitatele *Orod*, *Cenad* și *Timiș*, sunt știut a fi false încă din 1902 (IV.14). Îl elimin pe Petru din arhondologia comiților de Timiș, menționat de un act din 1249 al lui Ștefan, banul întregii Slavonii, pentru că în acesta doar se amintește de o punere în posesie realizată de către comite cu destulă vreme în urmă (i.e. *ante* 1228) și astfel îl redescopăr pe Petru, fratele lui Marcel, fiul lui Alexandru *de genere* Tétény, comitele de Timiș din 1221 (IV.15.2). Arăt noi motive pentru a considera fals actul din 17.12.1256, care menționează anumite moșii ale neamului *Cenad* din comitatele *Cenad* și *Timiș* (IV.16). Discut actul din 1266, care a fost considerat de către A. Țintă (1966) a reprezenta prima mențiune sigură și de necontestat a Timișoarei (IV.17) și încerc să clarific legătura dintre comitele *Parabuch* cumanul și casa regală arpadiană (IV.17.2). În același an există un al doilea act emis de către regele tânăr Ștefan, duce transilvan și domn al cumanilor, care menționează castrul Timiș (IV.18). Ofer identificarea moșiilor din comitatele *Orod*, *Timiș*, *Keve* și *Cenad*, care sunt menționate într-un partaj din anul 1274 (IV.19). Regele *Ladislau al IV-lea* zis *Cumanul* a fost la *Tumuswar* (*Temesvár/Timișoara*) în anul 1278, ocazie cu care este atestat documentar oiconimul (IV.20). Am oferit contextul istoric în care regele și-a găsit refugiul în regiunea bănațeană în perioada martie–iunie (IV.20.1.5). Mă raliez la opinia, poate minoritară în istoriografie în acest moment, că a doua lege a cumanilor din anul 1279 este un fals (IV.21). Tradus în limba română (1952) și acceptat drept genuin, actul din 26.11.1284, o prea frumoasă basnă medievală, a fost declarat fals în anul 1902, iar în susținerea acestei aprecieri aduc noi dovezi (IV.22). Și ultimul document din perioada arpadiană (26.04.1285), care menționează oiconimul/choronimul/hidronimul *Temes/Timiș*, este tot un fals (IV.23).

Capitolul V, cel de *Concluzii* (V), conține, în afară de concluziile punctuale ale cercetării, și o discuție despre documentele medievale false și valoarea lor informațională (V.1), corecții la lista arhondologică a celor care au purtat titlul de comite de Timiș și au ocupat aici demnitatea de *comitatus* (V.2). În încheiere am punctat acele noutăți absolute în istoriografie (V.3), nu doar în cea română, precum și clarificările de care sper să beneficieze istoriografia românească (V.3). În final (V.4), consider că s-a pus o temelie temeinică pentru o reconstituire istoriografică a modului în care castrul Timiș(oara) a funcționat în perioada arpadiană: cine locuia aici, care erau stările sociale care depindeau de castru, cine mergea la război și cine nu, piramida sociologică a puterii și transformările care au loc în sec. XIII, atribuțiile comitelui de Timiș, îndatoririle sale economice (venituri-cheltuieli, circulația monetară, problema aprovizionării cu sare?) și cele juridice (cum se înfăptuia actul de justiție), care este diferența dintre comitatul de castru și comitatul regal ori cel nobiliar, apariția celui din urmă în cursul

secolului XIII, cu noi relații sociale, juridice și de putere, deosebirea dintre comitele de castru și cel al comitatului regal etc. Această cercetare poate fi realizată doar în cadrul unui proiect susținut financiar, pentru o perioadă de doi ani, deoarece este vorba de încă un subiect și o lucrare de anvergură. Sunt foarte multe lucruri care trebuie clarificate pentru o istoriografie, cea română, în care epoca sec. XI–XIII a fost tare puțin cercetată, iar un atare subiect – cum funcționa un castru arpadian – este absent ...

Capitolul VI conține cele XXI de *Anexe*, care pot fi împărțite în două categorii; cele în care am aplicat inovația metodologică *Analiza istorică pe text* (I, XIV, XX), iar în restul au fost oferite informații complementare și clarificări necesare unei mai bune înțelegeri a anumitor probleme apărute în timpul analizei documentelor arpadiene ori al informațiilor istorice (problema Dibiskos – . XIV–XVII, XIX–XX; al-Idiris – I–V; documentele din anii 1315–'41–'42–'46 surprind exemplar ridicarea unui simplu sat la rangul de oraș în doar 30 de ani – XXI).

Capitolul VII este dedicat *Bibliografiei* (100 de pagini pentru cele 1129 de titluri individuale, care au fost aranjate strict alfabetic).

Capitolul VIII cuprinde o listă a abrevierilor folosite.

The present work, entitled *Arpadian Timișoara*, i.e. Temesvár/Timișoara, better said the Temes/Timiș *castrum*, between the XI and XIV Century (that is, between the years 1001, when the first Arpadian king appears and 1301, when the last king of this dynasty dies in the middle of January), aims to identify exactly *what* and *how much* we know, *or not*, about the Timiș *castrum*, identified as *Timiș(oara)* in the work, from the point of view of historical information.

Chapter I, entitled *Brief explanations and clarifications*, presents the way in which this topic became a research topic (I.1), explains the title (I.2) and why *castrum* (I.2.1) is a suitable term to name the Timiș fortress in the medieval era, what should we understand by this oiconym (I.2.2) and what period of time should we perceive by the adjective Arpadian (I.2.3). Also, the method of citation (I.3), the research methodology used (I.4) and the methodological innovation introduced on this occasion (I.4.1) are also clarified here. Finally, explanations are given for certain specific problems (I.5).

Chapter II contains historiographical corrections to the information provided by the *Chronology of Banat*³ and that of Temes/Timiș County⁴ for the Arpadian period (1001–1301).

Chapter III called *Historical information* includes those information that were, in general, eluded or minimized or poorly understood in Romanian historiography; how Emperor Kōnstantinos VII Porphyrogennetos of Byzantium describes, in the middle of the X Century, the southern border of the territory occupied by the *tourkoi* and what to understand by this ethnonym (III.1), the mention of a pseudo-bishopric of Dibiskos around 1020 (III.2), the battle on the Pogăniș river (1091) between king Ladislaus I and the Cumans (III.3), after which the Temes/Timiș county probably appears and the homonymous *castrum* was built (III.8), the presence of King Coloman (1096) in the region (III.4), the bloody battle on the Caraș river in the year 1128 (III.5), the battles between the Byzantines and the Hungarians from the period 1151–'52 (III.6), the mention of the oiconym T(a)nīsbar by the Arab scholar al-Idrisi in the year 1154 (III.7). This information allowed the formulation of a new hypothesis regarding the conditions for the emergence of Temes/Timiș county and the homonymous *castrum* in 1091 (III.8).

Chapter IV entitled *Diplomataria* includes the exhaustive analysis of the 27 documents pertinent to the Arpadian period, which mention the oiconym/choronym/hydronym Temes/Timiș. Each document was abstracted, and 4 documents (out of the 17 genuine ones) were also translated into Romanian language for the first time. In general, I have identified the characters mentioned by the list of lay dignitaries in the eschatocol of the discussed documents and provided details about the *cursus honorum*

³ Ioan HAȚEGAN, Ligia BOLDEA, Dumitru ȚEICU, *Cronologia Banatului*, Vol. II. Partea 1: *Banatul între 934–1552*, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu” (sic!), Biblioteca Banatica, Seria Historica, Numerus IV, Ed. Banatul și Artpress, Timișoara, 2006, 398 pg., ISBN 973-7836-56-1, 973-9712 1-0-3, 973-78 37-72-3.

⁴ Vasile DUDAȘ (coord.), Ioan HAȚEGAN, Sorin BERGHIAN, Constantin C. GOMBOȘ, Mariana CERNICOVA [et alii], *Din cronologia județului Timiș*, Ediția a 2-a, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2006, 362 pg., ISBN 973-638-265-6, 978-97 3-638-265-9

of each one who held the dignity of *comitatus Temesiensis* and bore the title of count/*comes* of Temes/Timiș. I have also provided the historical context in which it appears. All necessary details regarding the survival of each document and its scientific publication have been provided. When it was the case (Poth, Sebus, Hetze) I provided explanations regarding the names of the protagonists. My analysis even referred to the way of translating certain words from Medieval Latin into Romanian language. I have demonstrated that, undoubtedly, the medieval Temes/Timiș(oara) *castrum* is documented in the year 1177 and thus 35/89 years of documented history were given back to the municipality of Timișoara (IV.1). The dating of the appearance of the first documented Temes/Timiș *comes*, as well as the mention of the homonymous county (IV.2), has been corrected. I discussed the form of the name of the second *comes* of Temes/Timiș mentioned (1203) by the documents that survived the time (IV.3.1.3) and clarified the way the term *baron* appeared in the Arpadian kingdom in 1205 (IV.3.2). The document that reveals the equivalence between *parish* and *comitatus* is presented and it is introduced in the Romanian language historiography (IV.4). In the next sub-chapter, Aurel ȚINTĂ's arguments, based on which he considered that the Temes/Timiș *castrum* was not mentioned in 1212, are analyzed in detail (IV.5). A selective chronology of the era is provided (IV.5.1), and each element of the royal grant that refers to the *Gad estate, about four plows removed from the hanging of the Temes/Timiș castrum*, is clarified (IV.5.3). I analyzed the way in which information circulates in Romanian historiography (IV.5.5) and a historical analysis was provided on the text of A. Țintă's article (IV.5.6) and I have concluded that the elements related to the Temes/Timiș *castrum* in the royal donation from 1212 were refuted without arguments by him. The following year, Zah, *comes* of Timiș, witnesses a pledge (IV.6), along with others, who are individually identified. The act is translated into Romanian language (IV.6.2). The constitutive document of the Premonstratensian monastery in Leles mentions Hetze as Timiș's *comes*. The method of survival of the act is given (IV.7.1) and because it is controversial, the arguments of those who consider it a forgery are mentioned, as well as the counterarguments of the opponents of this opinion (IV.7.2). I made an initial diplomatic critique, but without obtaining an edifying result (IV.7.3). Finally, I discussed the form of the anthroponym and argued my option to consider the document a forgery and not to accept Hetze as the holder of the dignity of *comitatus* in Timiș in 1214 (IV.7.4). Peter, brother of Marcel, son of Alexander *de genere* Tétény, held the title of *comes* of Timiș in 1221 (IV.8). In 1230, estates in Timiș county are also mentioned, which were taken over by the royalty from those to whom they had been given (IV.9). Of these, *Zanad*, formerly belonging to the Temes/Timiș *castrum*, is for the first date identified in the field (IV.9.1). I devoted a consistent study through which I showed that Gyletus/Kalojan, the sweet cousin of King Bela IV and the son of Byzantine Emperor Isaac II Angelos, was not *comes* of Timiș in 1233, because the list of ecclesiastical and secular dignities (*series dignitatum*), that mentions it, it is only a forgery made in the XVII Century in the entourage of Paul, Prince Esterházy of Galántha (IV.10). I have provided the Romanian translation of the document that mentions Matthew, *de genere* Csák, as master of the stewards/table (*magister dapiferorum*) and *comes* of Timiș in 1235, because this is fundamental to understand when the Banat of Severin appeared

(IV.11.3). Three years later we find the same Matthew occupying the same two dignities in a royal grant in favor of the Order of Knights of the Hospital of Saint John in Jerusalem (IV.12). I have offered the Romanian translation of that part of the royal act, which refers to the Banat region, because we have mentioned, for the first time, a bridge over the two Temes/Timiş rivers, as well as the ships on this river, along with the different social statuses belonging to the Temes/Timiş *castrum*, who lived in different villages (on different estates), which depended on the Temes/Timiş *castrum comitatus*. In the year 1240, Dionisius, the son of Dionisius, *de genere* Türje, nickname "The one with big nose", occupies the magistracy of master of the royal horse (*magister agazonum*) and bears the title of *comes* of Timiș, the last one we know of in the XIII Century, in two royal grants in favor of the Cistercian order (IV.13). I recreated the odyssey of the publication of these acts from 1491 until 2018 (IV.13.1) and tried to offer an explanation for the disappearance of the Timiș *comitēs* from the royal acts, other than the disappearance of the documents due to their destruction following the attacks Ottomans and in the period of the eyalet of Timișoara (IV.13.2). I have shown that three documents from the year 1247, which mention estates in Orod, Cenad and Timiș counties, have been known to be false since 1902 (IV.14). I remove Peter from the archontology of the *comes* of Timiș, mentioned by a document from 1249 of Stephen, the *banus* of all Slavonia, because it only mentions a possession made by the comes quite some time ago (i.e. before 1228) and thus I rediscover Peter, the brother of Marcel, the son of Alexander *de genere* Tétény, the *comes* of Timiș in 1221 (IV.15.2). I show new reasons to consider the act of 17.12.1256 false, which mentions certain estates of the Cenad kindred from Cenad and Timiș counties (IV.16). I discuss the act of 1266, which was considered by A. Țintă (1966) to represent the first certain and indisputable mention of Timișoara (IV.17) and I try to clarify the connection between the *comes* Parabuch the Cuman and the Arpadian royal house (IV.17.2). In the same year there is a second act issued by the young king Stephan, Transylvanian duke and lord of the Cumans, which mentions the Temes/Timiș *castrum* (IV.18). I provide the identification of the estates in Orod, Timiș, Keve and Cenad counties, which are mentioned in a partition from the year 1274 (IV.19). King Ladislaus IV the Cuman was in *Tumuswar* (Temesvár/Timișoara) in 1278, on which occasion the oiconym is documented (IV.20). I have provided the historical context in which the king found his refuge in the Banat region during March–June (IV.20.1.5). I rally to the opinion, perhaps a minority in historiography at the moment, that the second law of the Cumans from 1279 is a fake (IV.21). Translated into Romanian (1952) and accepted as genuine, the act of 26.11.1284, a very beautiful medieval fairy tale, was declared false in 1902, and in support of this assessment I bring new evidence (IV.22). And the last document from the Arpadian period (26.04.1285), which mentions the oiconym/choronym/hydronym Temes/Timiș, is also a forgery (IV.23).

Chapter V, the *Conclusions*, contains, apart from the specific conclusions of the research, a discussion about the false medieval documents and their informational value (V.1), corrections to the archontological list of those who held the title of *comes* of Timiș and occupied here the dignity of *comitatus* (V.2). In conclusion, I pointed out those absolute novelties in historiography (V.3), not only in the Romanian one, as well

as the clarifications that I hope Romanian historiography will benefit from (V.3). In the end (V.4), I consider that a solid foundation has been laid for a historiographical reconstruction of how the Temes/Timiș(oara) *castrum* functioned during the Arpadian period: who lived here, what were the social statuses that depended on the *castrum*, who went to war and who didn't, the sociological pyramid of power and the transformations that take place in the XIII Century, the duties of the Timiș's *comes*, its economic duties (income-expenses, monetary circulation, the problem of salt supply?) and legal ones (how the act of justice was carried out), what is the difference between the *castrum* county and the royal or the nobility county, the appearance of the latter during the XIII Century, with new social, legal and power relations, the difference between the *castrum comitatus* and the royal county etc. This research can only be carried out as part of a financially supported project, for a period of two years, because it is still a large-scale subject and a far-reaching work. There are many things that need to be clarified for a historiography, the Romanian one, in which the XI–XIII Centuries has been very little researched, and such a subject – how an Arpadian *castrum* worked – is absent ...

Chapter VII is dedicated to the Bibliography (100 pages for the 1129 individual titles, which were arranged strictly alphabetically).

Chapter VIII contains a list of abbreviations used.